उच्च माध्यमिक विद्यालयमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन, विभाग अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह एम. एड दोस्रो वर्ष (Ed. PM. 598) को आंशिक आवश्यकता
पूरा गर्नको निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

महानन्द पण्डित

परीक्षा रोल नं. २१४०११५/२०६६

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-३३५-२७-२००५

शैक्षिक वर्ष : २०६४/०६५

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

कोसीहरैंचा, मोरङ

२०७२, चैत्र

प्रतिबद्धता पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत **उच्च माध्यमिक विद्यालयमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन** शीर्षकको शोधपत्र अर्को प्रयोजनको लागि कहि कतै पेश नगरेको र अनुसन्धान कार्य अत्यन्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

महानन्द पण्डित

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धप्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

कोसीहरैचा, मोरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

☎ M 021–545617
☎ M 021–545717
फ्याक्स M 021–545717
E-mail: sukunac@yahoo.com

पत्र सङ्ख्या :
चलानी नम्बर :

मिति : ....

विषय : सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, कोसीहरैंचा, मोरङको स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि छात्र श्री महानन्द पण्डित **उच्च माध्यमिक विद्यालयमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गर्नुभएको हो । उहाँको शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

अशोक बस्नेत

शोधनिर्देशक

मिति :

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धप्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

कोसीहरैचा, मोरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

☎ M 021–545617

☎ M 021–545717

फ्याक्स M 021–545717

E-mail: sukunac@yahoo.com

पत्र सङ्ख्या :

चलानी नम्बर :

मिति : ....

विषय : स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना वहुमुखी क्याम्पस, कोसीहरैँचा, मोरङको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि छात्र श्री महानन्द पण्डितले **उच्च माध्यमिक विद्यालयमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन** शीर्षकको शोधपत्र तयार गर्नु भएकोले उक्त शोधपत्र मूल्याङ्न समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क्र.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	केशवराज भट्टराई	विभागीय प्रमुख	....
२.	अशोक बस्नेत	शोधनिर्देशक	....
३.	....	बाह्य परीक्षक	....

मिति :

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र उच्च माध्यमिक विद्यालयमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन विषयमा तयार पारिएको छ । नेपालका सामुदायिक विद्यालयमा संचालित सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा कक्षा ११ र १२ मा कार्यरत शिक्षण र गैह्र शिक्षण मानवीय संसाधनको अवस्था र शिक्षण सिकाइमा परेको प्रभावको अवस्था पत्ता लगाउनु र देखापरेका समस्याहरुको समाधानका उपायहरु पत्तालगाउनु अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । नेपालका सामुदायिक विद्यालयको माथिल्लो निकायको रुपमा रहेको उ. मा.शि. प. नै अस्थायी प्रकृतिको भएकोले सामुदायिक विद्यालयको मानवीय संसाधनको व्यावस्थापनको अवस्था पनि अन्योलपूर्ण रहेको छ । यस शोधपत्रले उ. मा. वि. तहको मानवीय व्यवस्थापन र शिक्षण सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्न सरोकारवालाहरु सवैको ध्यान पुगोस भन्ने आशा राखिएको छ ।

यस अध्ययनलाई पूरा गर्ने क्रममा स्रोत सामग्रीहरु जुटाउन सहयोग गरिदिनुहुने अध्ययन सीमा भित्रका प्राचार्यहरु, विद्यालय व्यवस्थपन समितिका अध्यक्षहरु धन्यावादका पात्र हुनुहुन्छ । यसै गरी अध्ययन पूरा गर्ने सिलसिलामा आफ्ना अमूल्य धारणा, सुझाव, प्रतिक्रिया र तथ्यांक उपलब्ध गराउनुहुने शिक्षक, कर्मचारी र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुलाई समेत धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा, प्रस्तुत विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी शोधपत्र तयार गर्न अनुमति प्रदान गर्नुहुने शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग सुकुना वहुमुखी क्याम्पसका विभागीय प्रमुख श्री केशबराज भट्टराई प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु । शोधपत्रलाई पूरा गर्न आवश्यक सल्लाह र मार्ग निर्देशन गरी सहयोग गर्नुहुने शोध निर्देशक श्री अशोक बस्नेतमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै, यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने एभरेष्ट कम्प्युटर वर्ल्डका प्रोपाइटर श्री पुण्यप्रसाद दुलाललाई समेत धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

महानन्द पण्डित

शोधसार

उच्च माध्यमिक तहमा मानवीय व्यवस्थापन शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पारिएको छ । यस अनुसन्धानात्मक कार्यको मुख्य उद्देश्य उच्च माध्यमिक विद्यालयमा मानवीय व्यवस्थापनको अवस्था विश्लेषण गर्ने रहेको छ । अध्ययनलाई पूरा गर्नका लागि नमूनाका रुपमा मोरङ जिल्लाको सौंठा श्रोतकेन्द्रका ३ ओटा सामुदायिक उच्च मा. वि. हरुलाई उद्देश्यमूलक रुपमा नमूना छनौट गरी नमूनामा परेका प्रचार्यहरु, वि.व्य.स.का अध्यक्षहरु, शिक्षक तथा कर्मचारीहरु र विद्यार्थीहरुलाई अनुसन्धानात्मक प्रश्नावलीहरु भराई छलफल अवलोकन र मत सर्भेक्षण मार्फत परिमाणात्म र गुणात्मक अनुसन्धान ढाँचाको मिश्रण गरी अध्ययन सम्पन्न गरिएको छ । यो अध्ययन सम्पन्न गर्नका लागि एफ. डब्लु. टेलरको वैज्ञनिक व्यवस्थापनको सिद्धान्त र मेरी पार्कर फलेटको मानवतावादी सिद्धान्तको आधार लिइएको छ ।

सामुदायिक उच्च मा. वि. मा शिक्षण र गैह्र शिक्षण मानवीय संसाधनको व्यावस्थापनको अवस्था पत्ता लगाउनु र यसका समस्याहरु र चुनौतिहरु समेत पत्ता लगाइ शिक्षण सिकाइमा पारेको प्रंभाव र समाधानका उत्तम उपायहरु सुझावको रुपमा प्रस्तुत गर्ने उद्देश्यको साथ यो शोधपत्र तयर पारिएको छ । उच्च माध्यमिक विद्यालयको संरचना अस्थाइ भएकोले यसमा रहेका शिक्षण पनि अस्थाइ, अस्थिर र चुनौतिपूर्ण रहेको छ । यसको उचित व्यवस्थापनमा सरोकारवाल पक्षको ध्यान जनु वाञ्छनीय देखिन्छ । माध्यमिक तथा उच्च माध्यमिक शिक्षाको सेतुको रुपमा रहेको उच्च माध्यमिक विद्यालयमा योग्य, दक्ष र विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु आजको मुख्य आवश्यकता हो । यसमा सबै पक्षको ध्यानपुग्नु अनिवार्य छ भनी बोध गराउनु यस अध्ययनको मुख्य औचित्य हो ।

नेपालमा संचालित सामुदायिक उच्च मा. वि. हरुमा शिक्षण तथा गैह्र शिक्षण शिक्षक व्यवस्थापनका प्रकृयाहरुमा खुल्ला विज्ञापनबाट कम र सम्झौताबाट बढि गर्ने गरेको पाइयो । प्रत्येक उच्च मा. वि. हरुमा आवश्यक पर्ने शिक्षण संसाधन व्यवस्थापनमा योग्यता प्राप्त विषयगत दक्षता र असल शिक्षण कौसल भएका तथा गैह्र शिक्षण मानव संसाधनको व्यवस्थापनमा योग्य, कुशल, कार्यक्षमता बढि भएको र कामको जिम्मेवारी बुझ्न सक्ने व्यक्तिहरुको छनौटमा विशेष ध्यान दिनु उपयुक्त हुन्छ । उच्च मा. वि. हरुमा शिक्षक व्यवस्थापनलाई बैज्ञनिक बनाउनको लागि पेशा प्रतिको आकर्षणलाई बढाउनुपर्ने, दिदै आएको तलब भत्तामा वृद्धि गर्नुपर्ने, शिक्षक व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि विद्यालय व्यवस्थपान समितिलाई मानव संसाधन विकास परिचालन र भूमिकाबारे तालिम, गोष्ठि र सेमिनारहरुद्वारा सु-सूचित गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक व्यवस्थापन परिचालनको लागि नियुक्तिको स्पष्ट प्रकृयाद्वारा नियुक्ति दिनु, समय समयमा तालिमको आयोजना गर्ने तथा तालिममा सहभागी गराउने, समय सापेक्ष तलवभत्ता समायोजन गर्ने, विदा तथा काज लागयतका सेवा सुविधाको नीतिगत व्यवस्था गरी सोही अनुसार गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । यस अध्ययनले प्राप्त गरेका निष्कर्षलाई अन्य यस्तै प्रकारका विद्यालयहरुमा पनि सामान्यीकरण गरी कार्यान्वयन गर्न सकिने कुरालाई सुझवको रुपमा राख्दै यो अध्ययन कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

विषयसूची

प्रतिबद्धता पत्र क

सिफारिस पत्र ख

स्वीकृत पत्र ग

कृतज्ञताज्ञापन घ

शोधसार ङ

विषयसूची छ

तालिका सूचि ञ

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ५

१.३ अध्ययनको औचित्य ७

१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरु ७

१.५ अनुसन्धनात्मक प्रश्नावली ८

१.६ अध्ययनको परिसीमा ८

परिच्छेद दुई : सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक ढाँचा

२.१ सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन ९

२.२ सैद्धान्तिक खाका ११

२.३ पुनरावलोकनको शैक्षिक उपादेयता १२

२.४ अवधाराणात्मक ढाँचा १३

परिच्छ्दछेद तीन : अनुसन्धान विधि

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा १४

३.२ जनसंख्या १४

३.३ नमूनाको अकार १४

३.४ नमूना छनोटको विधि १५

३.५ नमुना छनौटको आधार १५

३.६ अनुसन्धानका साधनहरु १५

३.७ तथ्याङ्कको स्रोतहरु १५

३.८ तथ्याङ्क संकलन प्रकृया १६

३.९ तथ्यांक विश्लेषण विधि १६

परिच्छेद चार : नतिजाको छलफल

४.१ उच्च माध्यमिक विद्यालयमा मानवीय स्रोत व्यवस्थापनको वर्तमान अवस्था १७

४.१.१ शिक्षक नियुक्ति प्रकृया १८

४.१.२ सेवा सुविधा १९

४.१.३ शिक्षकको प्रकार २०

४.१.४ शिक्षकको पेशागत सुरक्षा २०

४.१.५ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि २१

४.१.६ नीति नियमको कार्यान्वयन २३

४.१.७ कक्षाभार २३

४.२ शिक्षक व्यवस्थापनले शिक्षण सिकाइमा पारेको प्रभाव २३

४.३ सामुदायिक उच्च मा. वि. मा शिक्षक व्यवस्थापनका समस्याहरु २५

४.३.१ शिक्षक नियुक्तिमा देखिएका समस्याहरु २५

४.३.२ कक्षाभारमा देखिएका समस्याहरु २६

४.३.३ सेवा सुविधा र पेशागत सुरक्षामा देखिएका समस्याहरु २६

४.३.४ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सम्वन्धि देखिएका समस्याहरु २६

४.३.५ नीति नियमको कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरु २७

४.४ उच्च मा. वि. शिक्षक व्यवस्थापनमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु २७

४.४.१ शिक्षक नियुक्तिमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु २७

४.४.२ कक्षाभारमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु २८

४.४.३ सेवा सुविधा र पेशागत सुरक्षामा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु २८

४.४.४ विद्यार्थीका सिकाइ उपलब्धिमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु २८

४.४.५ नीति नियमको कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु २९

४.५ प्राप्ति २९

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ निष्कर्ष ३१
५.२. सुझाव ३१
५.२.१ नीतिगत तह ३२
५.२.२ अभ्यास तह ३२
५.२.३ अनुसन्धान तह ३२

सन्दर्भग्रन्थ
अनुसूचिहरु

तालिका सूची

तालिका शीर्षक	पृष्ठ सं.
१. कार्यरत शिक्षक विवरण	१८
२. शिक्षकको प्रकार	२०
३. कक्षा ११ का विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि	२१
४. कक्षा १२ का विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि	२२